

ОКРЕМІ РИСИ КАСАЦІЇ ЗА ЧИННИМ КПК УКРАЇНИ

Л. Кульчак

Юридичний інститут

*Прикарпатського університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 44а, 76000 м. Івано-Франківськ, Україна*

Стаття розкриває суть окремих рис касації за чинним кримінально-процесуальним законодавством України, що є важливим і особливо актуальним для теорії та практики здійснення судочинства в період реформування сучасної судової системи. Передбачається дві процесуальні форми, в яких здійснюється перевірка законності та обґрунтованості судових рішень – апеляція та касація.

Ключові слова: касаційна скарга, касаційне подання, касаційний суд, риси касації, свобода касаційного оскарження, ревізійний характер касаційного провадження.

Побудова правової держави безпосередньо пов'язана з посиленням правового захисту особи, зміцненням гарантій політичних, економічних, соціальних прав та свобод громадян. При цьому головне місце в забезпеченні цих прав належить суду, як найбільш надійному гаранту прав людини і громадянина. Сучасна судова система України визначається Конституцією (ст.125) [1] і законом "Про судоустрій України", прийнятим Верховною Радою України 7 лютого 2002 р. (ст.18) [2]. Вона складається із судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України. Реформування сучасної судової системи – надзвичайно важлива і актуальна проблема юридичної науки і практики, розроблення якої потребує комплексного, багатоаспектного підходу. Стадія касаційного провадження, її характерні риси були предметом досліджень В.Т. Маляренка, В.М. Хотенця, В.М. Тертишника, М. Хандуріна, С. Ківалова І.Л. Петрухіна, Т. Шінельова, Я.О. Мотовіловкера, М.М. Гродзинського, Є.Г. Мартинчика, Р.Н. Ласточкіної, Т.А. Москвітїна. В умовах сьогодення визначення проблемних і прогностичних питань судової системи – масштабне завдання, вирішення якого стосується багатьох галузей правової науки, в тому числі і кримінального процесу. Актуальність висвітлення питань про суть окремих рис касаційного провадження зумовлено також і необхідністю прийняття нового КПК України.

В період проведення в Україні судово-правової реформи, внесення в 2001 р. змін до кримінально-процесуального кодексу України передбачено дві процесуальні форми, в яких здійснюється перевірка законності та обґрунтованості судових рішень: апеляція та касація. Проте для українського кримінального процесу стадія касаційного провадження характерна тим, що тут переглядаються не тільки судові рішення, які не набрали законної сили, але й ті, які вступили в законну силу, а також запроваджено інститут повторної касації, який ще світовій юридичній науці та судовій практиці невідомий. В контексті теми, виходячи з цих особливостей, важливо дослідити окремі основні риси касаційного провадження у кримінальних справах.

У юридичній літературі немає єдності серед учених-процесуалістів стосовно основних рис, які притаманні стадії касаційного провадження. Деякі вчені подають власний перелік особливостей. Проаналізувавши їх, ми доходимо висновку, що вони багато в чому подібні між собою, проте мають деякі свої особливості.

На нашу думку, до основних рис касаційного провадження належать: свобода касаційного оскарження, перевірка касаційним судом як законності, так і обґрунтованості судових рішень, заборона "повороту на гірше" для засудженого чи виправданого, ревізійний характер касаційного провадження, подання нових (додаткових) матеріалів, перегляд судових рішень у спеціально визначених судах.

У сучасних умовах розвитку кримінально-процесуального законодавства, реформування стадії касаційного провадження важливого значення набувають питання щодо з'ясування суті окремих рис касації. Спробуємо їх виділити.

1. Однією із основних рис касації є **перевірка касаційним судом як законності, так і обґрунтованості судових рішень**. Суть цієї риси полягає в тому, що касаційний суд перевіряє судові рішення з точки зору і факту і права, тобто відповідності його нормам матеріального та процесуального закону, фактичним обставинам справи, доказам дослідженим у судовому засіданні. При цьому суд перевіряє та оцінює і нові матеріали, які надані особами, що подали скарги (подання), або витребувані самим касаційним судом.

Перевірка обґрунтованості судових рішень передбачає виявлення відповідності висновків суду, які викладені у вирокі, фактичним обставинам справи, доказам дослідженим у справі. Вимога обґрунтованості передбачає оцінку висновків суду стосовно наявності чи відсутності діяння, що інкримінується підсудному, фактичних обставин учинення злочину, його винуватості, наявності чи відсутності конкретних обставин, що можуть суттєво вплинути на призначення покарання(ст.64 КПК України).

2. Заборона "повороту на гірше" для засудженого чи виправданого є одним із важливих процесуальних засобів, в якому ефективно поєднуються як інтереси правосуддя, так і інтереси осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, передусім інтереси забезпечення права обвинуваченого на захист. У стадії касаційного провадження заборона "повороту на гірше" виступає як важлива гарантія свободи оскарження засудженим (виправданим) та його захисником вироку, ухвали чи постанови, оскільки в силу цієї заборони засуджений (виправданий) вільно вирішує питання про принесення касаційної скарги на вирок або про відмову у принесенні такої скарги, не боячись того, що це може призвести до погіршення його становища.

Відповідно до ч.1 ст.397 КПК України, суд касаційної інстанції не вправі посилити покарання або застосувати закон про більш тяжкий злочин.

Виходячи з вимог ст.397 КПК України, межі заборони "повороту на гірше" у стадії касаційного провадження поширюються тільки на кваліфікацію злочину і міру покарання. Проте аналіз судової практики дає підстави дійти висновку про необхідність поширення вказаної заборони і на фактичні обставини обвинувачення, а також на вирішення вищестоящим судом інших кримінально-правових питань, якщо цим погіршується становище засудженого і порушується його право на захист. Це пов'язано з тим, що погіршення становища засудженого і порушення його права на захист може стати наслідком зміни вищестоящим судом не лише кваліфікації злочину і міри покарання, але й фактичних обставин обвинувачення, тоді як кваліфікація злочину може залишитися судом попередньою або навіть змінюватись на менш тяжку. Це може стати, зокрема, наслідком вилучення вищестоящим судом певних пом'якшувальних обставин учинення обвинуваченим злочину, розширення фактичного обсягу обвинувачення, якщо кваліфікація злочину при цьому залишається незмінною. Відтак у ч.1 ст.397 КПК України межі дії заборони "повороту на гірше" в стадії касаційного провадження доцільно було б, на нашу

думку, поширити її не тільки на кваліфікацію злочину і міру покарання, але й на фактичні обставини вчинення злочину, а також на вирішення вищестоящим судом інших кримінально-правових питань. З цією метою у ч.1 ст.397 КПК України слова не вправі "застосувати закон про більш тяжкий злочин" доцільно було б змінити на ширше за змістом положення – "не вправі змінити обвинувачення на більш тяжке", що поширювало б вказану заборону не лише на кваліфікацію злочину, але і на фактичні обставини злочину.

Суть заборони "повороту на гірше" полягає ось у чому:

1.) касаційна інстанція, розглянувши справу за скаргою засудженого, виправданого, його законного представника, захисника не вправі:

- скасувати вирок і направити справу на новий судовий розгляд з мотивів м'якості покарання, необхідності застосувати закон про більш тяжкий злочин чи погіршити становище засудженого чи виправданого з інших підстав. Скасування вироку із власної ініціативи, за вказаними підставами можливе лише за умови, що справа розглядається за касаційним поданням прокурора, або за скаргою потерпілого чи його представника, які подані саме з цих підстав;
- скасувати виправдувальний вирок. Скасування такого вироку можливе тільки за поданням прокурора, скаргою потерпілого чи його представника, а також за скаргою виправданої особи з підстав та мотивів виправдання;

2.) посилення покарання або застосування закону про більш тяжкий злочин під час нового розгляду справи судом першої чи апеляційної інстанції допускається тільки за умови, якщо вирок було скасовано за м'якістю покарання або у зв'язку з необхідністю застосувати закон про більш тяжкий злочин за поданням прокурора, чи за скаргою потерпілого або його представника, а також коли при новому розслідуванні справи буде встановлено, що обвинувачений вчинив більш тяжкий злочин або коли збільшився обсяг обвинувачення.

3. Ревізійний порядок, до внесення змін у КПК України, законами, які були прийняті в червні-липні 2001 р., передбачав, що під час розгляду справи в порядку нагляду суд не зв'язаний доводами протесту і перевіряє справу в повному обсязі.

Межі дії ревізійного характеру були обмежені неможливістю посилити покарання, застосувати закон про більш тяжкий злочин, а якщо у справі було засуджено або виправдано декількох осіб, суд не мав права скасувати вирок, ухвалу чи постанову з метою погіршення становища тих виправданих або засуджених, щодо яких не було внесено протесту.

За чинним кримінально-процесуальним законодавством України, касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість судового рішення за наявними у справі та додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене (ч.1 ст.395 КПК України).

На думку вченого-процесуаліста Т. Шінельова, положення цієї статті залежать від правової освіченості сторони захисту, її інтересів та прав під час здійснення правосуддя, оскільки суд при розгляді справи у касаційному порядку обмежений аргументами скарги. Отже, громадяни, які не вміють належно скласти та обґрунтувати касаційну скаргу і які не мають коштів для оплати допомоги захисника, перебуватимуть у невідповідних умовах при розгляді їхніх скарг, оскільки, виходячи із вимог зазначеної статті КПК України, якщо засуджений ставить у скарзі питання про

неправильність кваліфікації його дій за окремим епізодом злочинної діяльності, то касаційна інстанція не вправі перевірити доведеність його вини у вчиненні всіх інших інкримінованих йому злочинів [3].

До такого ж висновку дійшли В. Бойко, Н. Бобечко, які також вважають, що законодавець дещо обмежив обсяг перегляду судових рішень і певною мірою відступив від ревізійних засад їхньої перевірки. Ревізійні засади виявляються у таких випадках: перевірка судового рішення в повному обсязі, незалежно від доводів, викладених у скаргах, клопотаннях та поданнях; перевірка судового рішення щодо всіх засуджених, у тому числі і тих, які не подавали скарг чи клопотань і щодо яких не вносилося подання прокурором.

Оскільки заінтересовані особи подали клопотання про перегляд судового рішення лише в певній частині, то, очевидно, що зі всіма іншими висновками суду, викладеними в цьому рішенні, вони погоджуються. А тому переглядати таке судове рішення в повному обсязі немає потреби. Обмеження обсягу перегляду судового рішення узгоджується з принципами змагальності та диспозитивності у кримінальному процесі [4].

Касаційна інстанція переглядає законність і обґрунтованість вироку, тобто відповідність його нормам матеріального і процесуального закону, фактичним обставинам справи, відповідність цих обставин доказам, дослідженим у судовому засіданні, їхню достовірність та достатність. Перевіряються та оцінюються і нові матеріали, подані учасниками процесу та витребувані судом.

Законність та обґрунтованість судового рішення перевіряється судом касаційної інстанції за наявними в справі і додатково поданими матеріалами в тій частині, в якій воно було оскаржене. Якщо задоволення скарги або подання дає підстави для ухвалення рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли скарги або щодо яких не внесено подання, касаційний суд зобов'язаний ухвалити таке рішення (ч.2 ст.395 КПК України). При цьому зміни, які вносяться касаційним судом, не повинні погіршувати становище засудженого чи виправданого

Зазначені норми на практиці є фактично додатковими гарантіями правосуддя і прав особи (засудженого і виправданого).

4. Подання нових (додаткових) матеріалів.

Як уже зазначалося, касаційний суд перевіряє законність та обґрунтованість вироку за наявними у справі та додатково поданими матеріалами. Такі матеріали можуть бути надані як до, так і в ході розгляду справи судом касаційної інстанції, але до видалення суду в нарадчу кімнату. Метою подання нових (додаткових) матеріалів є підтвердження доводів касаційної скарги, чи касаційного подання, чи, навпаки, спростування доводів, які викладені у скарзі чи поданні.

Закон дозволяє заінтересованим особам подати до касаційного суду документи, яких не було у справі. Проте нові документи не можна одержувати шляхом проведення слідчих дій. Особа, яка подала такі матеріали, повинна вказати, яким шляхом вони були одержані та яке значення вони мають для вирішення кримінальної справи. Нові матеріали можна витребувати також і касаційним судом (ст.393 КПК України).

У літературі висловлена пропозиція про право касаційного суду в окремих випадках дати доручення органам досудового слідства та суду на проведення певних слідчих дій, щоб усунути прогалини слідства або перевірити ті дані, які подали в суд заінтересовані особи [5]. З такою пропозицією навряд чи можна погодитися з таких

причин. По-перше, закон (ст.393 КПК України) категорично забороняє одержувати нові матеріали шляхом проведення слідчих дій. По-друге, судові доручення, передбачені ст.315 КПК України, може давати органам досудового слідства тільки суд, який розглядав справу по першій інстанції. По-третє, з метою усунення прогалин досудового та судового слідства, виправити які касаційний суд не може, законом (п.2 ст.396 КПК) передбачено скасування вироку, постанови чи ухвали і направлення справи на додаткове розслідування або на новий судовий чи апеляційний розгляд. Щодо усунення неповноти чи однобічності судового слідства без направлення справи на новий судовий чи апеляційний розгляд, то касаційному суду слід керуватися за аналогією ч.4 ст.358 КПК про надання суду доручення про виконання окремих процесуальних дій.

Положення ст.393 КПК України про можливість витребування нових матеріалів касаційним судом потребує уточнення. На нашу думку, касаційний суд може витребувати нові матеріали з власної ініціативи лише для прийняття рішення на користь інших засуджених, від яких не надійшли клопотання або щодо яких не вносилося подання. В усіх інших випадках касаційний суд вправі витребувати нові матеріали тільки за клопотанням заінтересованих осіб. До цих осіб не належить прокурор, оскільки для нього не існує перепон для витребування нових матеріалів.

Під новими матеріалами треба розуміти як ті, що передбачені ст.83 КПК, так і будь-які інші, одержані законним шляхом: бухгалтерські документи (накладні, платіжні ордери, квитанції), акти ревізії, висновки аудиторських перевірок, акти митних оглядів, договори, контракти, ліцензії, довідки, висновки спеціаліста, документи про нагороди та заохочення, про інвалідність, наявність утриманців, фотографії, відео – і аудіо записи [6].

Оскільки вирок ґрунтується тільки на доказах розглянутих у судовому засіданні, тому нові матеріали не можуть служити підставою для зміни вироку чи закриття справи. Нові матеріали тільки сприяють винесенню рішення про те, чи є потреба у зміні вироку і направленні справи на новий судовий розгляд, за винятком випадків, коли такі матеріали не потребують дослідження.

5. Перегляд судових рішень у спеціально визначених судах.

Відповідно до положень Закону України "Про судоустрій", визначено дволанкову систему касаційних судів шляхом утворення Касаційного суду України і закріплено право на звернення з повторною касацією до Верховного суду України.

На думку деяких учених, зокрема С. Ківалова, М. Хандуріна, існування повторної касації є **недоцільним**, оскільки утворюється чотириланкова судова система: перша інстанція, апеляція, касація, повторна касація; в результаті повторної касації не виправдано збільшаться терміни розгляду конкретних справ; повторна касація – це новація закону, вона невідома в юридичній науці та практиці, а Конституцією не передбачено створення Касаційного суду України, а також Апеляційного суду [7].

На нашу думку, повторна касація не є четвертою інстанцією, а згідно з Законом "Про судоустрій України", для забезпечення всебічного, повного та об'єктивного розгляду справи, законності судових рішень в Україні діють суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Відповідно до цього, повторна касація є особливим видом провадження по перевірці судових рішень, які набрали законної сили. Крім того, законодавець справедливо запровадив встановлення дволанкової системи касаційних судів, оскільки це буде додатковою гарантією права особи на

судовий захист, яка після подання скарги до Касаційного суду має можливість оскаржити ухвалене рішення і у Верховному Суді України.

Проведення аналізу та обговорення таких важливих процесуальних гарантій правосуддя, захисту прав особи у кримінальному процесі, як перегляд судових рішень у касаційному порядку, має на меті сприяти вдосконаленню цього інституту, утвердженню основних засад кримінального судочинства не декларативно, а в практичній діяльності.

1. Розвиток недержавних організацій через правові реформи: Семінар. – К. – 28-29 серпня 1996. – С.180
2. Закон України "Про судоустрій", К., 2002. – С.9.
3. Шинелева Т. Ревізійний порядок: за і против // Законність. – 2003. – №5. – С.7.
4. Бойко В., Бобечко Н. Щодо деяких положень нового кримінально-процесуального законодавства України // Право України. – 2003. – №1. – С.101.
5. Маляренко В.Т. Про окремі питання касаційного перегляду кримінальних справ за новими правилами // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – №4. – С.42.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України, науково-практичний коментар за редакцією В.Т.Маляренка. – К.: Форум, 2003. – С.756.
7. Хандурін М. Засади правосуддя // Юридичний вісник України. – 2002. – 12-18 січня. – С.6; Ківалов С. Пріоритети оновлення судової влади // Голос України. – 2002. – 12 березня. – С.6; Ківалов С. Судова реформа. Крок за кроком // Урядовий кур'єр. – 2003. – №13. – С.6.

SEPARATE CHARACTERISTICS OF CASSATION UNDER UKRAINE'S CPC

L. Kulchak

*Juridical institute,
V.Stefanyk Precarpathian university
Shevchenka St. 44a, 76000, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article is devoted to separate characteristics of cassation under Ukraine's CPC. This issue is important and up-to-date for the theory and practice of making justice within the period of current judiciary reforming. Two processual forms in which legality is checked up and court decisions substantiated are presented by appeal and cassation.

Key words: appeal, cassation petition, Court of Cassation, patterns of cassation, freedom of appeal, hearing of the case, appeal revision nature.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2003
Підписана до друку 24.06.2004